

АҲОЛИ ДАРОМАДЛАРИ ТАСНИФЛАШИНING СТАТИСТИК МЕТОДЛАРИ МАСАЛАЛАРИ

Илёсова Дилбар Исмоил қизи

таянч докторант (PhD)

*Кадрлар малакасини ошириш
ва статистик тадқиқотлар институти*

E-mail: ilyosovadilbar64@gmail.com

ORCID:0009-0006-2824-0585

Аннотация

Мақолада аҳоли даромадлари табақаланишини статистик методлар асосида ўрганишни такомиллаштириш йўллари кўриб чиқилган. Аҳоли даромадларининг шаклланиш жараёнлари илмий тадқиқ этилган. Шунингдек аҳоли пул даромадлари ва харажатларини статистик усулларда таҳлил этилиб, илмий хулосалар чиқарилган.

Калит сўзлар: ишчи кучи, дисперсия, дисперсия коэффициенти, вариация коэффициенти, аҳоли даромадлари, меҳнат хақи, бюджет, индексация, ижтимоий тўловлар, модернизация, диверсификация.

ВОПРОСЫ СТАТИСТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ КЛАСИФИКАЦИИ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ

Илёсова Дилбар Исмаил кизи

докторант (PhD)

*Института переподготовки кадров и
статистических исследований*

E-mail: ilyosovadilbar64@gmail.com

ORCID:0009-0006-2824-0585

Аннотация

В статье рассматриваются пути совершенствования изучения распределения доходов населения на основе статистических методов, исследуются процессы формирования доходов населения, а также на основе использования статистических методов анализируются доходы и расходы населения, сформулированы научные выводы.

Ключевые слова: рабочая сила, дисперсия, коэффициенты дисперсии, доходы населения, трудовые права, бюджет, индексация, социальные выплаты, модернизация, диверсификация.

ISSUES OF STATISTICAL METHODS FOR CLASSIFICATION OF POPULATION INCOME

Ilyosova Dilbar Ismail kizi

*doctoral student (PhD)
Institute for Personnel Retraining and
statistical research
E-mail: ilyosovadilbar64@gmail.com
ORCID:0009-0006-2824-0585*

Abstract

The article discusses ways to improve the study of the distribution of income of the population on the basis of statistical methods, studies the processes of formation of income of the population, and also, based on the use of statistical methods, analyzes the income and expenses of the population, and formulates scientific conclusions.

Keywords: labor force, dispersion, dispersion coefficients, personal income, labor rights, budget, indexation, social payments, modernization, diversification.

Кириш

Жамият тараққиёти тарихига назар соладиган бўлсак, ҳамма даврларда аҳоли бир хил даромад олмаган. Ижтимоий келиб чиқиши, лавозими, интилувчанлигига қараб аҳолининг турли қатламлари турлича даромад олишган. Бу ҳолат бугунги кунда ҳам кузатилмоқда, лекин ҳозирги замон бозор иқтисодиёти шароитида даромадлар табақалашувини имкон даражасида юмшатишга ҳаракат қилинади. Аҳоли даромадларини ҳаммага бир хил қилиш адолатсизликка сабаб бўлиши ҳеч кимга сир эмас.

Кишиларнинг имкониятлари, қобилиятлари турлича бўлганлиги сабабли уларнинг даромадлари турлича бўлиши ажабланарли ҳолат эмас. Яратилган шарт-шароитлардан унумли фойдалана олган шахс ёки иқтисодий субъектларнинг рағбатлантирилиши ҳам шунга яраша бўлади. Тарихда аҳоли даромадларининг табақалашувига кескин чек кўйишга ҳам ҳаракатлар бўлган. Натижада бу ғоя хом хаёллиги, унинг ҳаётга тадбик этилиши ижобийдан кўра кўпроқ салбий оқибатларга олиб келиши маълум бўлди. Ушбу тизим натижасида кўпгина кишиларда боқимандалик ҳолати вужудга келган, янгиликка интилувчи, яратувчанлик қобилиятига эга бўлган шахсларнинг фаол бўлмаган шахслар билан бир хилда даромад топиши ва кейингиларга кўшимча рағбатлантириш ва имкониятларнинг такдим этилмаганлигиуларда норозилик ҳиссини кучайтирди ва оқибатда тизимнинг парчаланишига сабаб бўлди.

Бозор иқтисодиёти шароитида инсонларнинг имконият ва қобилиятлари, ҳаракатларига қараб уларнинг рағбатлантирилишига кўпроқ эътибор берилади. Бунинг оқибатида аҳоли даромадлари ўртасида табақаланиш вужудга келади.

Алоҳида шахсларнинг даромадлари табақалашуви сабаб бўлувчи куйидаги бешта омил мавжуд:

- мерос омили, яъни ресурслар билан аввалдан таъминланганлик, шунингдек шахсга берилган табиий қобилият ва имконият;
- маълумоти ва олган тажрибаси даражасига боғлиқ бўлган, ҳаёти давомида йиғилиб келган интеллектуал капитал;
- инсоннинг ўз мақсадига эришиши учун сарфланадиган меҳнат қобилияти;
- ишчи кучи бозорида дискриминациянинг бор ёки йуқлиги;
- шахс томонидан қабул қилинган қарорларга таъсир этувчи омад.

Даромадларнинг табақалашуви шахсий омиллардан ташқари иқтисодиётнинг таркибий тузилишининг алоҳида белгилари ҳам салмоқли даражада таъсир этади. Буларга мисол қилиб иқтисодиёт соҳалари тузилиши, монополлашув даражаси, иқтисодиётнинг импорт учун очиклигини келтириш мумкин.

Хўжалик юритишнинг бозор муносабатларига ўтилиши натижасида жамиятнинг қатламларга бўлиниш жараёни содир бўлади, бу эса аҳоли табақаланишини статистик таҳлил қилишни тақоза этади. Даромадлардаги тенгсизликнинг улкан кўлам ёйиши мамлакатдаги сиёсий ва иқтисодий барқарорликка хавф туғдириши мумкин. Шунинг учун жаҳондаги барча ривожланган мамлакатлар аҳолининг турли гуруҳлари даромадларидаги фарқни мунтазам равишда қисқартириб боришга мажбур бўлади.

Даромадлар даражасининг аҳоли жон бошига ёки банд бўлган бир кишига фарқланиши даромадларнинг табақаланиши дейилади. Уни миқдоран баҳолаш учун турли кўрсаткичлар қўлланилади ва улар мазкур жараённинг интенсивлигини ифода этади [1].

Адабиётлар шарҳи

XX асрнинг йирик тадбиркорларидан бўлган Г. Форд куйидаги фикрни келтириб ўтган: “Инсоният учун энг зарарли фикрлардан бири бу ҳамманинг тенглигини таъкидлашдир. Инсоният турлича бўлади, кўпроқ нарса яратган одам ўйига кўпроқ нарса олиб келиши лозим ва аксинча. Айнан шу нарса ҳалол меҳнатга боғлиқ қатъий ижтимоий адолат ҳисобланади”.

В.И. Рутгайзер аҳолининг пул даромадларини таҳлил қилиш ўз-ўзидан

уларнинг моддий неъматлар ва хизматлардан фойдаланиш даражаси, пул жамғармалари кўрсаткичлари билан ўзаро алоқасини назарда тутди ва буларга қиладиган харажатларини ҳам статистик ўрганишни талаб этади.

Бу таҳлилни мукаммаллаштириш вазифаси аҳоли ёки оиланинг турли мақсадлари учун қилган харажатларини асосли равишда илмий ўрганишни талаб этади [2]. Аҳолининг пул даромадлари – барча аҳолига тегишли пул ва натурал (маҳсулот шаклида) тушумлар ҳамда кўрсатилган бепул хизматлар суммаси; аҳолининг миллий даромаддаги ҳиссаси. Аҳолининг жами турдаги даромадлари манбаи – иш ҳақи, пенсия, стипендия, нафақалар, мукофот, фойда, дивиденд, заём ва лотерея ютуғи, банк тўлаган фоиз пули, кўчмас мулкдан келган рента тўлови ва ижара пули, суғурта қопламалари ва бошқалардан иборат.

В.Н.Салин, “Аҳоли турмуш даражаси”бу аҳолининг истеъмолини қондирилишининг моддий имкониятларини характерлайди. У ўз ичига ижтимоий ҳаётни турли ижтимоий жиҳатларини: меҳнат шароити, аҳоли даромади ва харажатлари даражаси ва тузилмаси, бўш вақтдан фойдаланиш, соғлиқни сақлаш, маданият, санъат ва бошқаларнинг ривожланиш даражасини ўз ичига олади. Ижтимоий ҳаётни бу ижтимоий томонларини миқдорий тавсифлаш ижтимоий-иқтисодий индикаторлар ёрдамида амалга оширилади ҳамда аҳоли турмуш даражаси ва ижтимоий ривожланишини статистик ўрганиш предмети ҳисобланади” деб таърифлайди [3].

Аҳоли турмуш даражасини баҳолаш муаммоларини таҳлил қилган маҳаллий олимлар аҳоли турмуш даражаси “ ... бу социалиқтисодий категория бўлиб, у кишиларнинг моддий ва маданий маиший эҳтиёжи қондирилиши ҳамда социал турмуш шароитининг яхшиланиб бориши каби тушунчаларни ўз ичига олади”, деб қайд қилишади [4].

Ё. Абдуллаев таъкидлаганидек, аҳоли даромадлари бу оила аъзолари томонидан муайян даврда олинган пул ва натурал кўринишдаги маблағлар қиймати йиғиндисини ифодалайди [5].

Қ.Х. Абдурахмонов аҳолининг турмуш даражасига қуйидагича таъриф берган: “Турмуш даражаси деганда, аҳолининг зарурий моддий ва номоддий неъматлар ва хизматлар билан таъминланганлиги, уларни истеъмол қилиш даражаси тушунилади” [6].

Таҳлил ва натижалар

Дастлабки маълумотлар бўйича, 2023-йилнинг январь-июнь ҳолатига кўра, аҳолининг умумий даромадлари 338,4 трлн сўмни ташкил этди. Аҳоли даромадлари бўйича реал ўсиш суръатларини ҳисоблашда нарх омиллари таъсирини чиқариб ташлаш мақсадида, инфляция кўрсаткичларининг асосий

турларидан бири – истеъмол нархлари индексидан (ИНИ) фойдаланилади. Истеъмол нархларининг ўзгариши сабабли ўтган йилнинг мос даврига нисбатан аҳоли умумий даромадларининг реал ўсиш суръати 106,5 % ни ташкил етди.

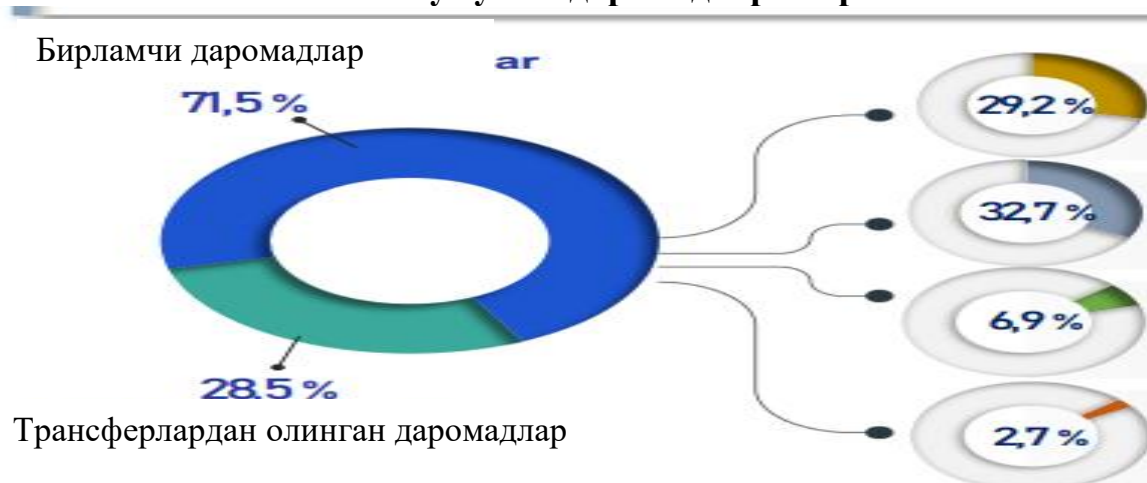
Аҳоли умумий даромадларини ҳисоблашда Статистика агентлиги ҳисоботлари маълумотларидан, шунингдек мунтазам равишда статистика органлари томонидан ўтказиб бориладиган яқка тартибдаги тадбиркорлар ва деҳқон хўжаликларининг иқтисодий фаолияти бўйича ҳамда уй хўжаликлари танланма кузатуви маълумотлари қўлланилади. Бундан ташқари Иқтисодиёт ва молия вазирлиги, Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси, Марказий Банк, Халқ Банки, Солиқ қўмитаси томонидан аҳолига ҳисобланган даромадлар, ижтимоий тўловлар ва солиқ тўловлари тўғрисидаги умумлашган маълумотлардан фойдаланилади.

2023-йилнинг январь-июнь ойларида аҳоли жон бошига умумий даромадлар ҳажмида Тошкент шаҳрида (22 110,2 минг сўм) ҳамда Навоий (14 127,4 минг сўм), Бухоро (10 596,1 минг сўм) ва Тошкент (9 779,6 минг сўм) вилоятларида ўртача республика даражасидан юқори кўрсаткичлар қайд етилганлиги кузатилди [11].

Аҳолининг умумий даромадлари таркиби 1 чизмада келтирилган.

1-чизма.

Аҳолининг умумий даромадлари таркиби*

*Давлат статистика агентлиги веб-сайти: <https://stat.uz/>.

Аҳолининг умумий даромадлари ҳажмини сезиларли даражада ўсиши асосан умумий даромадлар таркибида 29,2 % улушга эга бўлган ёлланма ишчиларнинг даромадлари ва 32,7 % улушга эга мустақил равишда банд бўлишдан олинган даромадлар ҳамда 28,5 % ни ташкил этувчи трансферлардан олинган даромадларнинг сезиларли ўзгариши ҳисобига юзага келган.

Худудлар бўйича аҳоли умумий даромадлари таркиби 1-жадавалда

келтирилган.

1-жадвал.

Худудлар бўйича аҳолининг умумий даромади таркиби*

т\р	Вилоятлар	Меҳнат фаолиятидан олинадиган даромад	Шахсий истеъмол учун ўздан ишлаб ишлаб чиқарилган даромад ва мол- мулкдан олинган даромад	Трансфердан олинган даромад
1.	Қорақалпоғистон Ремпубликаси	59,1	8,0	32,9
2.	Андижон	57,9	4,7	37,4
3.	Бухоро	67,9	4,8	27,3
4.	Жиззах	72,1	7,8	20,1
5.	Қашқадарё	63,6	6,6	29,8
6.	Навоий	79,1	7,0	13,9
7.	Наманган	59,9	8,5	31,6
8.	Самарқанд	55,9	9,3	34,8
9.	Сурхондарё	63,6	4,7	31,7
10.	Сирдарё	66,6	8,7	24,7
11.	Тошкент	74,6	9,4	16,0
12.	Фарғона	52,8	7,2	40,0
13.	Хоразм	59,6	6,9	33,5
14.	Тошкент ш.	57,5	20,0	22,5

 *Давлат статистика агентлиги веб-сайти: <https://stat.uz/>

Худудлар бўйича аҳоли умумий даромадлари таркибида меҳнат фаолиятидан олинган даромадлар (ёлланиб ишловчиларнинг иш ҳақи ва мустақил равишда банд бўлишдан олинган даромадлар)нинг энг юқори улуши Навоий (79,1 %), Тошкент (74,6 %) ва Жиззах (72,1 %) вилоятларида кузатилди. Аксинча, Фарғона, Самарқанд, Тошкент шаҳри, Андижон вилоятлари ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси, Хоразм ва Наманган вилоятларида ўртача республика даражасидан паст кўрсаткични ташкил этди.

Хулоса

Жамият тараққиёти тарихига назар соладиган бўлсак, ҳамма даврларда аҳоли бир хил даромад олмаган. Ижтимоий келиб чиқиши, лавозими, интилувчанлигига қараб аҳолининг турли қатламлари турлича даромад олишган. Хўжалик юритишнинг бозор муносабатларига ўтилиши натижасида жамиятнинг қатламларга бўлиниш жараёни содир бўлади, бу эса аҳоли табақаланишини статистик таҳлил қилишни тақоза этади.

Жаҳон амалиётида аҳоли даромадлари тенгсизлигини аниқлашга бир канча кўрсаткичлардан фойдаланилади. Аммо барча аҳоли даромадлари тенгсизлигини ўрганувчи услублар статистик услублар ҳисобланади. Бундай кўрсаткичлар сирасига аҳоли даромадлари табақаланишининг децил

коэффициенты, квинтиль коэффициенты, Лоренц эгри чизиғи, Жини коэффициенты, фонд коэффициенты кабилар киради. Хўжалик юритишнинг бозор муносабатларига ўтилиши натижасида жамиятнинг қатламларга бўлиниш жараёни содир бўлади, бу эса аҳоли табақаланишини статистик таҳлил қилишни тақоза этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. <https://kun.uz/38234329>
2. Рутгайзер В.А. Оценка стоимости бизнеса: учебное пособие. – М.: Маросейка, 2008. – 432 с.
3. Салин В.Н. Статистика уровни жизни населения: учебное пособие. – М. КноРус, 2018. – 182 с.
4. Соатов Н.М. Статистика асослари: дарслик 743 б, 2003й.
5. Ақромов Э.А., Соатов Н.М. Статистика асослари. – Т.: Ўқитувчи, 1979. – 438 б.
6. Абдуллаев Ё.А. Макроиктисодий статистика. 100 савол ва жавоб. – Т: Мехнат, 1998. – 382 б.
7. Абдурахмонов Қ.Х. Мехнат иқтисодиёти (назария ва амалиёти). Олий ўқув юртлари учун. – Т.: Мехнат, 2016. – 610 б.
8. Давлат статистика агентлиги веб-сайти: <https://stat.uz/>.
9. Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси: <https://lex.uz/>
10. Milliy barqaror rivojlanish maqsadlari bo'yicha maxsus sayt: <http://nsdg.stat.uz> .
11. Давлат статистика агентлиги веб-сайти: <https://stat.uz/>.